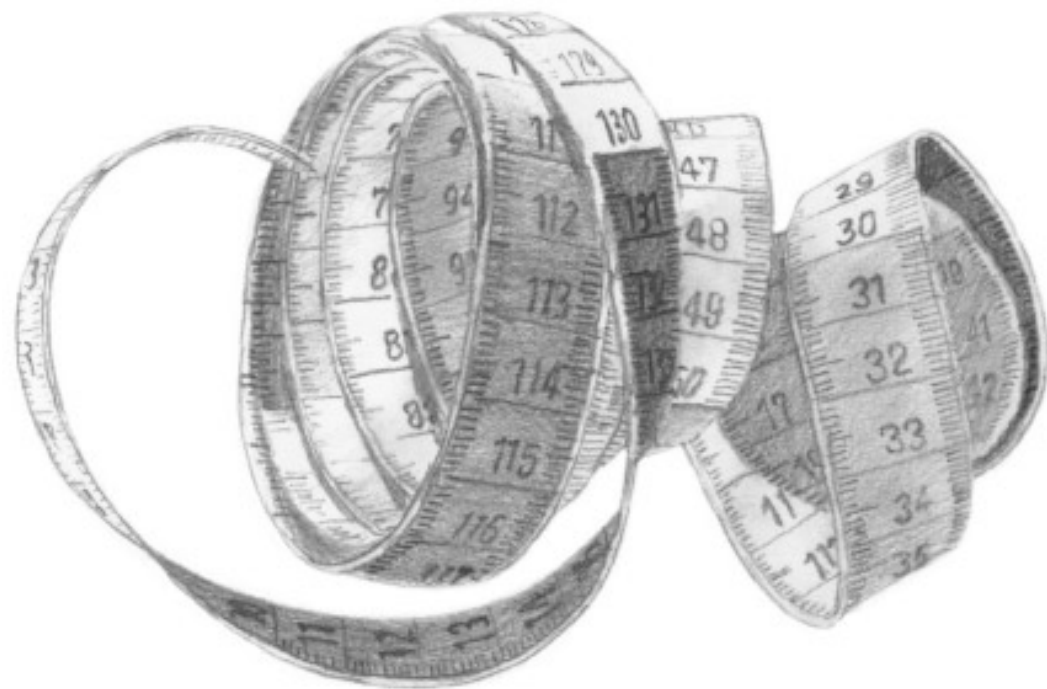

*“Ik dacht dat ik toch best wel een aantal mensen om me heen had staan,
maar dan zie je hoe snel dat allemaal afbrokkelt. Binnen één jaar had ik bijna
niemand meer over en hoorde ik nergens meer bij.
Ik had schulden opgebouwd en durfde de deur niet meer uit. Ik wist echt niet meer tot
wie of wat ik me kon wenden.*

een deelnemer aan het MSS Eindhoven¹

46

6

De Wmo

47

De *Wet Maatschappelijke Ondersteuning* (Wmo) formuleert uitgangspunten waar de cliëntenbeweging, solidaire professionals en burgers lang voor gestreden hebben. Het is, zou je kunnen zeggen, de ontbrekende schakel binnen de vermaatschappelijking, waarmee wordt beoogd maatschappelijke uitsluiting tegen te gaan. Zorg dicht bij huis en maatschappelijke steun moeten een proces van patiënt naar burger vergemakkelijken, of voorkomen dat burgers patiënt worden. Lange tijd ging te weinig aandacht uit naar wat er maatschappelijk voor nodig is om sociale integratie en volwaardig burgerschap mogelijk te maken van mensen met een psychiatrische achtergrond of andere kwetsbare burgers. De Wmo heeft daar oog voor. Als het nodig is biedt de gemeente ondersteuning bij participatie. Een belangrijk uitgangspunt is dat iedereen mee kan doen. De wet maakt een lokale integrale aanpak mogelijk op de plek waar problemen worden gekend en geleefd, en overwonnen of leefbaar gemaakt moeten worden.

De centrale boodschap van kwartiermaken is dat vermaatschappelijking pas kans van slagen heeft als in de samenleving werkelijk ruimte wordt gemaakt voor mensen met handicaps of beperkingen. Om dat te bereiken zullen de belangen van de betrokkenen steeds opnieuw achterhaald, gearticuleerd en behartigd moeten worden. De Wmo biedt daarvoor een kader.

Participatiewet

De Wmo wordt ook wel een participatiewet genoemd. Deze participatie betreft drie zaken. Ten eerste moet de wet de participatie van kwetsbare groepen ondersteunen. Ten tweede moeten lokale Wmo-raden, waarin de doelgroepen vertegenwoordigd zijn, bij de vormgeving van het beleid betrokken worden. Ten derde wordt er een beroep gedaan op de participatie van de samenleving ten behoeve van de eerste doelstelling. Dit laatste wordt ook wel vertaald met dat de formele zorg de informele zorg (beter) moet mobiliseren en ondersteunen.

Maar anders dan waar de Wmo op koerst, zijn het in de praktijk vaak niet de sterkste schouders die de zwaarste lasten dragen. In haar proefschrift *De betekenis van nabijheid* concludeert Lilian Linders dat er sprake is van vraagverlegenheid, handelingsverlegenheid en acceptatieschroom.² Er bestaat onder burgers weerstand om informele zorg te vragen, maar ook om ongevraagd zorg te verlenen; en als de zorg wel wordt aangeboden heeft men moeite die te accepteren. Uit haar onderzoek blijkt voorts dat de weerstand om zorg te vragen of te ontvangen, bij de zorgafhankelijken onderling het minst groot is. Maar wie vanwege sociaal isolement of te sterke beperkingen geen gemakkelijke of vanzelfsprekende relaties heeft in de buurt, heeft minder of geen toegang tot het verkeer van geven en nemen.

Als oorzaken van de drievoudige verlegenheid noemt Linders het gehamer - ook in Wmo-verband - op zelfstandigheid en zelfredzaamheid en het negatieve beeld dat de gemiddelde burger heeft van de hulpvaardigheid in de samenleving. Het beeld bestaat dat mensen tegenwoordig nergens tijd meer voor hebben en vooral met zichzelf bezig zijn. Linders' onderzoek wijst, evenals dat van Engbersen e.a., uit dat dit beeld niet klopt. Die conclusie wordt door Gabriël van den Brink in zijn boek *Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland* opnieuw onderbouwd.³

Voor allen die in het kader van de Wmo werken noemen we hier vier thema's die vanuit het gezichtspunt van kwartiermaken specifiek van belang zijn.

Schaamte over isolement leidt tot nog meer isolement

Soms is het leven van mensen met psychiatrische problemen vol van schaamte en daarmee gepaard gaande verschijnselen als zelfhaat, terugtrekgedrag, angst om op te vallen, aanpassingsgedrag, gebrek aan persoonlijke stellingname. Schaamte hoort bij een situatie waarin men zich er pijnlijk van bewust is, of in de veronderstelling verkeert, object te zijn van iemands beoordelende of afgewende blik. Mensen kunnen in zulke gevallen mechanismes ontwikkelen om zichzelf en anderen niet te laten merken dat ze slachtoffer zijn: ze desolideren met zichzelf, hun zelfgevoel verdwijnt, ze slikken hun woede in of richten die naar binnen. Voor het herstel, de terugkeer van de eigen stem, is een ander nodig, een luisteraar. Die speelt een actieve rol; hij is de noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van hernieuwde waardigheid en zingeving. Alleen daardoor kan de beschadigde identiteit van de verteller weer opnieuw worden opgebouwd en zijn bestaan richting geven.

In het kader van de Wmo is het belangrijk om te beseffen dat mensen in kwetsbare posities vaak moeite hebben om hun eigen kwalen en problemen, en de maatschappelijke drempels en ontoegankelijkheid te vertalen in termen van de instanties waarmee men van doen heeft. Een luisterende en open houding van professionals die in het kader van de Wmo werken, is essentieel.

Kracht en talent

Desondanks is er veel dat wèl gecommuniceerd kan worden. Mensen die werken vanuit de Wmo moeten niet alleen gevoeligheid voor uitsluiting en kwetsbaarheid tonen, maar ook investeren in het leren kennen, aanmoedigen en ondersteunen van de kracht en het talent van de doelgroepen. Kwartiermakers zouden beleidsmakers en Wmo-functionarissen voorbeelden van *meedoen en erbij horen* kunnen laten zien als praktijken die ten volle ondersteuning en navolging verdienen. De Landelijke Federatie Ongebonden Schilvoorzieningen (LFOS) heeft in december 2011 een boekje uitgebracht waarin een aantal van zulke praktijken wordt geëtaleerd. LFOS behartigt de belangen van tientallen kleinschalige, onafhankelijke en cliëntgestuurde organisaties in de geestelijke gezondheidszorg, waarmee ze 'het strijdbare alternatief van de menselijke maat' vertegenwoordigt.⁴

De LFOS-projecten laten zien dat actief burgerschap vaak ontstaat los van, of zelfs in reactie op wat een overheid of professionele organisatie doet of laat. Ruimte laten, zo nodig ondersteunen en faciliteren, is dikwijls belangrijker dan sturen of regisseren. Overigens heeft het doorschuiven naar de gemeenten van taken die via de AWBZ werden gefinancierd, diverse LFOS-leden de kop gekost. Vaak moet nu subsidie worden aangevraagd bij verschillende gemeenten, waarmee de bureaucratische rompslomp enorm is toegenomen.

Nadruk op zelfredzaamheid riskant

Zelfredzaamheid, en de bevordering ervan is een centraal motto binnen de Wmo. Maar dat kan ook een valkuil zijn. Bevordering van zelfredzaamheid staat tegenover een beleid van betutteling en verafhankelijking. Hoe goed het ook is om daar afstand van te nemen, voor mensen met langdurig psychiatrische problematiek of andere mensen in de knel is autonomie niet iets wat er zomaar is. Wanneer aan het Wmo-loket te zeer of te snel uitgegaan wordt van zelfredzaamheid, werkt deze ideologie verwaarlozing in de hand. Mensen worden dan aan hun lot overgelaten. Bovendien: niet iedereen zal naar het loket komen.

Er is een onderzoekende, geduldige, volhardende en *outreachinge* houding nodig om erachter te komen waar iemands verlangen naar uit gaat. En hoe bijvoorbeeld een maatjesproject of vriendendienst, het buurtcentrum, de kerk of moskee, de sportclub of (vrijwilligers)werk daarin van betekenis kunnen zijn. Kwartiermakers pleiten daarom ook in Wmo-verband voor de *presentiebenadering*. Presentiebeoefenaars erkennen dat niet alles maakbaar is. Het naast degene blijven staan die (voorlopig) niet uit zijn benarde positie te helpen lijkt, is misschien wel de moeilijkste opgave. Toch verleent deze houding waardigheid aan hen die zich zo vaak als 'sociaal overbodig' voelen weggezet.

Herstel van wederkerigheid

Als de Wmo het meedoen mogelijk maken als doel serieus neemt, moet dat ook opgevat worden als een streven naar herstel van *wederkerigheid*, een herstel van contact en verbroken relaties tussen wijs en dwaas, ziek en gezond, arm en rijk, wit en gekleurd, jong en oud, kwetsbaar en weerbaar. Maar is dit herstel niet een utopie? Zijn burgers te bewegen om uit vrije wil mentor te worden, maatje of buddy, huisbezoeker? Wil men wel van betekenis zijn voor een medeburger in een kwetsbare positie, zodat hij of zij ook kans krijgt op een betekenisvol leven?

Wel degelijk, blijkt in de praktijk en uit het eerder genoemde onderzoek. Juist deze vorm van één op één vrijwilligerswerk zit stevig in de lift, op voorwaarde dat ze plaatsvindt binnen een stevige en inspirerende professionele infrastructuur. Het één op één contact blijkt zowel emotioneel te boeien (zin te geven), als cognitief interessant te zijn (de wereld uit een ander perspectief te leren kennen). Er is echter ook reden voor ongerustheid. Het maatschappelijke klimaat kent een onderstroom van verharding, angst voor het vreemde en ongestuurdheid. Kwartiermakers willen deze onderstroom niet op z'n beloop laten, maar een barrière opwerpen tegen onverschilligheid en onzorgvuldigheid.

Kwartiermaken en de Wmo-werkplaatsen

In Nederland zijn zeven zogenaamde Wmo-werkplaatsen, die ontwikkelingen in het kader van de Wmo met onderzoek volgen en professionals ondersteunen bij het werken in het kader van de Wmo. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de rol en betekenis van kwartiermaken. In de werkplaatsen worden nieuwe werkvormen voor zorg en welzijn gezocht, (door)ontwikkeld en geëvalueerd. De resultaten daarvan worden beschikbaar gesteld aan gemeenten, organisaties uit de zorg- en welzijnssector en andere belangstellenden. Daarnaast worden de resultaten vertaald naar opleidingen. De Wmo-werkplaatsen bevinden zich in de regio's Amsterdam, Twente, Groningen-Drenthe, Arnhem-Nijmegen, Noord-Brabant, Rotterdam en Utrecht.⁵

¹ uit: Van Bergen, Annemarie, Karin Sok m.m.v. Hanneke Henkens. *Buitengewoon. Kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen*. MOVISIE, 2008 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=132472]

² Linders, Lilian, *De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*. Sdu uitgevers, 2010

³ Engbersen, Godfried, 'Solidariteit, kwetsbare groepen en verzorgingsstaat', in: A. Komter, J. Burgers en G. Engbersen (red.), *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie over solidariteit en cohesie*. Amsterdam University Press, 2000.

Brink, Gabriël van den, *Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland*, Amsterdam University Press, 2012.

⁴ Besseling, John en Marlou Ruijter, *Op eigen wijze. 24 organisaties voor en door cliënten van de Geestelijke Gezondheidszorg*. Uitgeverij Tobi Vroegh, 2011

⁵ [www.wmowerkplaatsen.nl]